

Ljuda och läs

LÄRARHANDLEDNING

Camilla Nilvius

Natur & Kultur

Med fokus på kodknäckandet

Boken Ljuda och läs kompletterar ABC-klubbens läsebok Den magiska kulan A för de elever som behöver ytterligare systematik i långsam progression i sin läsinlärning. Men du som lärare eller speciallärare kan också använda boken i specialundervisning helt frikopplad från ABC-klubben.

Elevsammansättningen i dagens klassrum är ofta heterogen. *Ljuda och läs* kan användas av såväl enspråkiga som flerspråkiga elever samt av elever i anpassad grundskola. Alla elever behöver bli säkra i sin bokstavs- och ljudkoppling och i sammanljudningen av alltmer komplexa ord i sin avkodning. Sammantaget kan bokens upplägg förhoppningsvis stödja många elever i att knäcka läskoden.

Det är viktigt att komma ihåg att *Ljuda och läs* fokuserar på just kodknäckandet, det vill säga den ena delen av läsningen – avkodningen. Därför är det av stor betydelse att läsinlärningsarbetet i *Ljuda och läs* kompletteras med språkutvecklande arbete med annat fokus. I det arbetet ingår lärarens högläsning, arbete med textrörlighet, ord- och begreppsutveckling och samtal om textinnehåll. Lärarhandledningen till ABC-klubben för årskurs 1 kan stötta ett sådant arbete. Skönlitterära texter av olika slag kan med fördel ligga som grund för teman, drama och skapande där kopplingar till andra skolämnen möjliggörs. Denna del av läsningen är viktig inte minst för att höja elevens motivation till att träna avkodning: ”Det finns så många böcker där ute som väntar på att bli lästa!”

Teoretisk grund

Ljuda och läs är grundad i teorier om läsning och läsinlärning, vilka går igenom nedan. Enligt lästeorin The simple view of reading (Gough & Tunmer, 1986) består läsning av två delar, dels den tekniska delen som kräver att läsaren kan avkoda bokstäverna och ljuda samman bokstavsljuden till ord, dels språkförståelsedelen. Både avkodning och språkförståelse måste alltså fungera för att läsning med läsförståelse ska uppnås. För att eleven ska kunna läsa med läsförståelse finns det ingen gen-

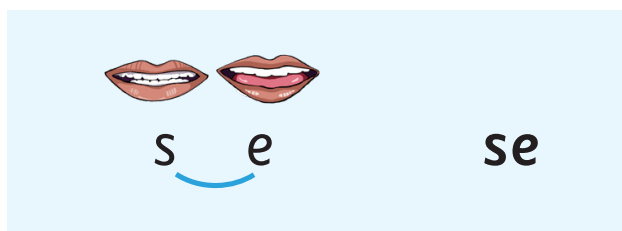

I forskning har man noterat att ljudmetoden är särskilt betydelsefull för elever som är i risk att utveckla lässvårigheter.

---

väg, den tekniska avkodningen måste automatiseras. När det skett kan den kognitiva energin ägnas åt läsförståelse, vilket är hela syftet med läsning.

Vägen till automatiserad avkodning kan vara enkel för vissa elever, men lång och mödosam för andra. För de elever som får kämpa med att knäcka läskoden är det särskilt viktigt med systematisk undervisning. I *Ljuda och läs* finns en systematik med fokus på avkodningsutveckling med hjälp av den så kallade ljudmetoden (även kallad phonics). I forskning har man noterat att ljudmetoden är särskilt betydelsefull för elever som löper risk att utveckla lässvårigheter (SBU, 2014). Boken har en långsam och systematisk progression vad gäller komplexiteten i orden som ska avkodas. Avkodningsträningen underlättas med hjälp av bilder på hur munnen ser ut när bokstavsljud uttalas och av uttridade bågar mellan bokstäverna för sammanljudningen.

Kartlägg elevens kunskapsnivå

Om du är osäker på var i avkodningsutvecklingen din elev befinner sig kan du med fördel kartlägga hans avkodning med hjälp av kolumnen Ordavkodning i schemat "Elevens läsutveckling" i boken *God läsutveckling*. Kartläggningen stöttar dig när du väljer vilka läsövningar i respektive kapitel i *Ljuda och läs* som är lagom utmanande för eleven att träna på eller att ha i läxa.

Det är viktigt att du som lärare även kartlägger elevens fonemiska medvetenhet inför och under den första läsinläringen. I ljudmetoden ses fonemisk medvetenhet som en förutsättning för läsinläring. Fonemisk medvetenhet är förmågan att kunna särskilja ljud (fonem) ur ord (analys) och förmågan att kunna ljuda samman ljud till ord (syntes). Om du inte redan har kartlagt den fonemiska medvetenheten med något annat material finns även den i *God läsutveckling* – i kolumnen Fonologisk medvetenhet. Om eleven inte är

fonemiskt medveten kommer du att behöva komplettera undervisningen med språkövningar som stimulerar denna.

Råd om undervisning i fonemisk medvetenhet och språklekar kan du hitta till exempel i boken *Bornholmsmodellen: språklekar i förskoleklass*. Det finns också förslag på övningar och språklekar som stimulerar fonemisk medvetenhet i ABC-klubbens lärarhandledning för årskurs 1.

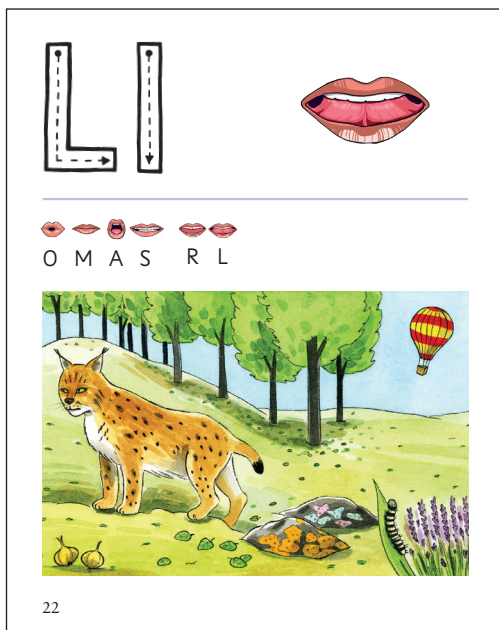
Enskilt men också i grupp

Ljuda och läs är främst avsedd att användas vid individuell träning – elev tillsammans med en stötande vuxen. Men boken kan också användas med flera elever samtidigt. I klassrummet kan ni körläsa tillsammans. Elever som är trygga med varandra kan parläsa ord och korta texter ihop. När du som lärare går runt och lyssnar kan du registrera hur läsningen flyter, vilka framsteg eleverna gör och upptäcka eventuella svårigheter de upplever.

Bokens upplägg

Alla kapitel, med undantag av det första och de två sista, har liknande upplägg och består av fyra sidor. Upplägget går från det enkla till det mer komplexa och olika typer av stöd stöttar läsningen. Du som lärare kan styra över vilka delar av kapitlet eleven ska läsa och ha i läxa, beroende på hur långt eleven har kommit i sin avkodningsutveckling. Alla elever är unika och självklart kan du behöva anpassa detta generella innehåll efter just din elevs förutsättningar.

Första sidan: Bokstavspresentation

På varje kapitelns första sida presenteras den nya bokstaven. Vi skiljer på en bokstavs "namn" och dess språkljud. Som exempel kallar vi bokstaven L för "ell", men dess språkljud är "lll". När språkljudet för L uttalas syns tungans baksida genom de öppna läpparna, och tungspetsen vilar mot framtändernas baksida.

Bokstav att spåra

Att kinestetiskt få spåra bokstaven samtidigt som man ljudar den är ett sätt att stärka associationen mellan bokstav och språkljud. Därför finns det på kapitlets första sida möjlighet för eleven att spåra bokstaven med fingret och samtidigt ljuda den. Det är viktigt att eleven följer pilarna så att bokstaven spåras korrekt. Att redan från start träna in korrekt formande av bokstäver kommer att underlätta elevens framtida skrivflyt.

Munbild

I ABC-klubbens arbetsbok och lärarhandledning finns munbilder för varje bokstav. Dessa munbilder lyfts tydligt fram även i *Ljuda och läs*.

Eleven hjälps av att få skapa starka associationer mellan bokstaven (grafemet) och bokstavens språkljud (fonemet). Associationen kan stärkas genom att du som lärare först presenterar en ny bokstav, dess språkljud och tillhörande munbild. Därefter får eleven själv säga språkljudet och studera hur munnen ser ut när ljudet skapas. Använd gärna en spegel. Eleven får "känna efter" hur ljudet produceras i munnen. Du kan stötta eleven genom att fråga hur läpparna ser ut, om munnen är mycket öppen eller om tandraderna är stängda, var tungan är, om det kommer luft ur munnen et cetera.

Eleven aktiverar flera sinnen när hen får se, höra och känna språkljudet. På så sätt blir inlärningen multisensorisk.

Bokstavsrad

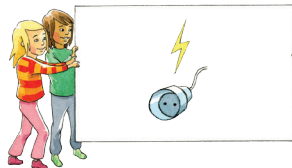
I *Ljuda och läs* repeteras genomgångna bokstäver och språkljud i varje nytt kapitel. Eleven bör repetera dessa tillsammans med en vuxen tills de är befästa. Antingen kan eleven själv peka och uttala bokstävernas ljud, eller så kan den vuxne säga ljudet varefter eleven pekar på rätt bokstav.

På omslagets insida finns också munbilder och bokstäver för repetition om det behövs.

Bokstavsbild

Till varje ny bokstav finns en stor och detaljrik bild som kan användas för att lyssna efter ord som börjar på det nya bokstavsljudet (analysövning). Bilderna kan också utgöra underlag för att lära eleven nya ord och begrepp.

L	E	LE	l	e	le		
L	E	R	LER	l	e	r	ler
S	E	SE	s	e	se		
S	E	R	SER	s	e	r	ser
E	L	EL	e	l	el		

27

Andra sidan: Sammanljudning

I den blå rutan på kapitlets andra sida finns ord med blå bågar mellan bokstäverna. Bågarna syftar till att stödja eleverna i deras sammanljudning av språkljud till ord (syntes). Munbilderna fungerar som visuellt stöd för bokstavens språkljud.

Låt eleven sätta fingret vid ordets första bokstav, säga språkljudet högt och sedan följa bågen med fingret. Eleven håller ut ljudet ända till bågens slut, då nästa bokstav nås och eleven säger den nya bokstavens språkljud. Det är viktigt att eleven verkligen håller ut ljudet i sammanljudningen och inte kort "stöter" ut ljudet. Att hålla ut ljuden i avkodningen underlättar för arbetsminnet och gör det lättare för eleven att få alla språkljud att smälta samman så att det blir en slutlig sammansljudning av hela ordet.

Läs helst orden i den blå rutan radvis, uppifrån och ner, från vänster till höger. Inledningsvis i boken läser eleven både ord med versaler och gemener. En bit in i boken förekommer endast gemener och komplexiteten i orden ökar långsamt men succesivt.

mil	ser	<table border="1"> <tr> <td>sil</td><td>sil-a</td><td>sila</td> </tr> <tr> <td>sol</td><td>sol-a</td><td>sola</td> </tr> <tr> <td>mos</td><td>mos-a</td><td>mosa</td> </tr> <tr> <td>ras</td><td>ras-a</td><td>rasa</td> </tr> <tr> <td>nos</td><td>nos-a</td><td>nosa</td> </tr> <tr> <td>res</td><td>res-a</td><td>resa</td> </tr> </table>	sil	sil-a	sila	sol	sol-a	sola	mos	mos-a	mosa	ras	ras-a	rasa	nos	nos-a	nosa	res	res-a	resa
sil	sil-a		sila																	
sol	sol-a		sola																	
mos	mos-a		mosa																	
ras	ras-a		rasa																	
nos	nos-a	nosa																		
res	res-a	resa																		
ris	sen																			
ren	ler																			
ror	len																			
ram	lin																			

Ali ler som en sol.
 Ser ni isen? sa Sima.
 Ni är sena, sa Lisa.
 Min resa är nio mil, sa lsa.

36

Tredje sidan: Ord för avkodning

Den tredje sidan i kapitlet innehåller ljudningsvänliga ord och korta texter. Orden innehåller enbart bokstäver som redan har presenterats tidigare i boken. Ramarna visar progressionen. I den blå ramen finns de lättaste orden, i den röda något svårare. I den gröna ramen finns meningar. Du som lärare kan styra över vilka rutor eleven ska läsa och ha i läxa beroende på hur långt eleven har kommit i sin avkodningsutveckling.

Orden i ramarna bör med fördel läsas uppifrån och ner spaltvis. I de fall orden bör läsas från vänster till höger finns linjer som markerar detta.

Orden är kontextlösa och valda utifrån att eleven tekniskt ska få träna på att ljuda samman så att avkodningen blir stabil och säker. Yngre elever söker ofta innehåll och förståelse när de läser. Självklart bör du förklara de ord som eleven undrar över, som till exempel so och mes. Alla ord är innehållsord som har en semantisk betydelse utom några ord på sidan 16 där en tankebulle är fylld med nonsensord. Dessa ord möjliggör träning på att sammanljuda fler ord trots att antalet genomgångna bokstäver är få. Om du vill kan du benämna dessa som "fantasiord som inte finns på riktigt". Några barn blir överraskade över att det finns ord som inte betyder något. Du kan också säga att det är "busiga låtsasord som trillat ur Momman", om ni har läst om den i *Den magiska kulan*.

du

den

hej

jag

och

ser

är

var

en

ett

här

det

vi

Ser

du

en
?

Jag
ser

den

.
Den
är
.

Ser

du

den
här
?
sa
.

Jag
ser

den

,
sa
.
Den
är
.

29

Fjärde sidan: Ordbilder och texter

I början av boken består kapitlets fjärde sida främst av korta småord, så kallade ordbilder. Ordbilderna har en ram runt ordet som visar att de kan ses som och läras in som en hel bild. Dessa ordbilder bör tränas ofta och i flera olika sammanhang. De utvalda småorden är vanligt förekommande i många typer av texter och eleven blir därför hjälpt av att lära sig dem så snart som möjligt. När ordbilderna väl är automatiserade kan eleven lättare ta sig igenom kortare texter och därmed snabbt känna sig som en läsare även om ljudningen fortfarande skulle vara svår.

Längre in i boken minskar utrymmet för repetition av ordbilderna på den fjärde sidan till förmån för allt längre texter byggda även av andra ord. Texterna får allt starkare koppling till innehållet i ABC-klubbens läsebok *Den magiska kulan*.

Även på den här sidan ökar svårigheterna ruta för ruta och läraren kan styra vilka rutor som eleven ska läsa och ha i läxa.

hej	jag	och	ser
är	var	en	ett
här	det	vi	du
den	ha	har	kan
inte	hon	han	ja
nej	mig	dig	sig

På eftersättsbladet, sist i boken, finns alla ordbilder som presenteras i boken samlade.

Inför läxläsningen

Enligt läsforskaren och professorn Ingvar Lundberg behövs det 5 000 timmar av ihärdig övning för att bli bra på något, till exempel att spela klarinett, åka slalom, spela schack, eller att läsa. Skolans begränsade tid räcker inte till för att utveckla läsningen till en färdighet. Mycket tid måste därför, med hemmens hjälp, läggas ner på läsning utanför skolan – särskilt för den elev som behöver längre tid på sig.

Som lärare behöver du förbereda läxläsningen med eleven. Under bokstavsarbetet i skolan tränar eleven med stöd av dig på övningarna i kapitlet. Träningen har beskrivits ovan och handlar om att koppla veckans bokstav till språkljudet, spåra bokstaven, lyssna efter ljudet initialt i ord, ljuda samman ord med hjälp av syntesbågar, ljuda ord och kanske korta meningar utan hjälp av munbilder och bågar och till sist träna på ordbilder och eventuellt korta texter.

Anpassa läxorna

Elever är olika. Troligen behöver du anpassa läxorna så att de passar varje enskild elev. Någon elev kanske bara har sidan ett och två med munnar och sammanljudning i läxa. En annan elev kanske har kapitlets två sista sidor i läxa i sin helhet (avkodningssidan och ordbildssidan). En tredje elev kanske har de blå rutorna på sidan tre och fyra, medan en fjärde elev har de röda rutorna och en femte elev de gröna rutorna i läxa. Någon elev kanske har alla fyra sidor i läxa. Som du märker finns det en stor flexibilitet i hur du kan ge läxa i *Ljuda och läs*.

Viktigast av allt är att eleven känner att hen lyckas. En förutsättning för det är att läxan förbereds i skolan och att eleven utmanas lagom mycket. Prata med eleven om hur läxan ser ut kommande vecka och betona att det är viktigt att läsa läxan vid flera tillfällen.

Det är också viktigt att du som lärare sedan lyssnar på elevens tränade läsläxa. Du kan då höra hur träningen gör skillnad och avgöra om det är dags att höja ribban lite inför kommande vecka. Om det till exempel går enkelt med läxa i de blå rutorna, kanske nästa veckas läxa blir i de röda rutorna. Du får också chans att uppmuntra och bekräfta elevens framsteg när du lyssnar på läsningen. Detta är alltid betydelsefullt.

Samverkan med vårdnadshavare

För att läxläsning ska ha möjlighet att ge frukt behöver samarbetet mellan hemmet och skolan vara välfungerande. Till ditt stöd finns i den här lärarhandledningen ett brev som du kan använda för att informera vårdnadshavarna.

På sidorna 4 och 5 i boken finns också en kortversion av den här lärarhandledningen. Alla vuxna som ska hjälpa barnet med läsningen kan med fördel läsa dessa sidor så att de förstår bokens uppbygg.

Du kan behöva förklara för vårdnadshavarna att du anpassar läxan efter elevens utveckling och att du kan komma att justera läxan framöver. Uppmuntra föräldrarna att höra av sig till dig om de är osäkra på hur de ska läsa läsläxan hemma.

Referenser

Felth Sjölund, I. & Hed Andersson, P. (2011). *ABC-klubben, Den magiska kulan 1 Lärarhandledning*. Stockholm: Natur & Kultur.

Gough, P. & Tunmer, W. (1986). Decoding, reading, and reading disability. *Remedial and Special Education*, 7, 6–10.

Lundberg, I., Rydkvist, M. & Strid, A. (2018). *Bornholmsmodellen: språklekar i förskoleklass*. (Tredje upplagan). Stockholm: Natur & Kultur.

Lundberg, I. & Herrlin, K. (2014). *God läsutveckling: kartläggning och övningar*. (Tredje upplagan) Stockholm: Natur & Kultur.

Statens beredning för medicinsk och social utvärdering (SBU) (2014). *Dyslexi hos barn och ungdomar: tester och insatser; en systematisk litteraturöversikt*. Stockholm: SBU.

Hej!

Ditt barn kommer att få hem boken *Ljuda och läs* att använda som läsläxa. *Ljuda och läs* är speciellt framtagen för att hjälpa barn att knäcka läskoden, det vill säga förstå hur krumelurerna på papperet (bokstäverna) kan bli till utlästa ord. Att knäcka läskoden kan vara utmanande. Innehållet i boken går därför från det enklare till det lite svårare. På sidorna 4 och 5 i boken kan du läsa mer om bokens upplägg.

Du som vårdnadshavare kan göra mycket för att underlätta ditt barns läsinlärning och vidare läsutveckling.

I början av läsinlärningen är det viktigt att:

- barnet tränar på att läsa samma ord eller samma små texter flera gånger för att läsningen ska flyta lättare och lättare
- lästräna korta stunder, men ofta, helst flera gånger under veckan.

Ditt barns lärare kommer att informera vilka sidor eller delar av sidor som ditt barn har i läxa. Kontakta läraren om du är osäker på hur ni ska gå till väga vid lästräningen hemma.

Några av orden i *Ljuda och läs* är vanliga som lästräningsord, men ovanliga i verkliga livet, till exempel so (grismamma) och mes (en fågelart). Dessa ord finns med för att bokstavsljuden är lämpliga att ljuda ihop, men det är inte säkert att de finns i ditt barns ordförråd. Om ditt barn undrar över ett ords betydelse så förklara det gärna, eller ta reda på ordets betydelse tillsammans.

Till sist, även efter att ditt barn börjat läsa själv är det viktigt att hen fortsatt får uppleva allt spännande som finns i böckernas värld tillsammans med någon. Fortsätt läsa högt! Det finns många roliga och spännande böcker som fortfarande är för svåra för barnet att läsa på egen hand. Låna och högläs böcker som barnet är intresserat av. Genom din högläsning lär sig barnet många nya ord. Prata om det ni läser och engagera dig i samtalet. Du som vårdnadshavare är viktig för ditt barns läsutveckling.

Lycka till!

Camilla Nilvius om Ljuda och läs

Största förtjänsten med *Ljuda och läs* är bokens systematiska progression enligt phonics, som vi vet enligt forskning är det mest effektiva sättet att lära barn att läsa. Det gäller särskilt de elever som löper risk att utveckla lässvårigheter.

Boken har alltså en långsam men medveten progression från det enkla till det mer komplexa för att fler elever ska kunna lyckas lära sig läsa under årskurs 1. Boken innehåller visuellt stöd för grafem-fonemkoppling och syntes. Det tror jag kommer att stötta många elever i inlärningsprocessen.

Självklart är målsättningen att elever tidigt ska få läsa meningsfulla små texter med ett givande innehåll, men barn som har mycket svårt att lära sig läsa kan behöva bryta ner avkodningsträningen till att bara läsa enstaka ord för att de ska kunna lyckas. Vissa barn kommer att behöva träna på att avkoda ord medan andra direkt kan klara av att läsa meningar med ett innehåll, i de gröna rutorna i boken.

Den långsamma progressionen kommer förhoppningsvis att göra att fler elever kan knäcka koden och behärska avkodningen av de ord de ska öva på utan att de behöver uppleva svårigheter. Jag tror att fler elever kan få känslan av att lyckas och att det går lätt att läsa. Eleverna gagnas också av att boken är tydligt kopplad till *Den Magiska kulan* i övrigt. Detta gör att de kan vara inkluderade i det viktiga språkutvecklande arbete som i sker i relation till högläsningen och ordförrådsundervisningen i C-boken.

Jag hoppas att lärare, elever och föräldrar ska tycka att boken är användbar och att den kan hjälpa fler elever att knäcka läskoden i årskurs 1!

Camilla Nilvius är lektor i pedagogik vid Linnéuniversitet. Camilla har över 25 års erfarenhet som klasslärare och speciallärare i F-årskurs 3. Hon har specialiserat sig på språk-, läs- och skrivutveckling med utgångspunkt i att alla elever ska få med sig grundläggande färdigheter inför mellanstadiet och den fortsatta skolgången.

Produktionsstöd till detta läromedel har erhållits från Specialpedagogiska skolmyndigheten.